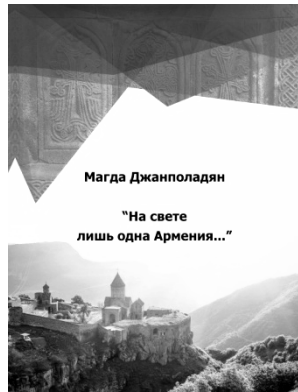

ՄԱԳԴԱ ԶԱՆՓՈԼԱԴՅԱՆ. «Աշխարհում միայն մեկ Հայաստան կա...», Երևան, 2022, «Էդիթ Պրինտ» հրատ., 2022, 160 էջ*:

МАГДА ДЖАНПОЛАДЯН: «На свете лишь одна Армения...». Ереван, 2022, Изд. «Эдит Принт», 160 с.

Բանալի բառեր՝ Մ. Զանփոլադյան, Հայաստանի կերպարը, Մ. Պետրովիխ, Օ. Մանդելշտամ, Արցախ, եղեռն, ռուս պոետներ:

Հայ գրականագիտությունը բազմիցս է անդրադարձել այլազգի գրողների, գիտնականների ու քննադատների՝ Հայաստանի, Հայ ժողովրդի, նրա կյանքի ու բազմադարյա պատմության մասին ուսումնասիրությունների, գեղարվեստական ու հրապարակախոսական երկերի քննությանը: Սակայն վերջին շրջանում այդպիսի երկերը չափազանց կարևոր են և՛ մեր մշակույթի միջազգայնացման առումով, և՛ ինքներա մեզ օտարի աչքերով տեսնելու, մեր կեցությունն ու պատմությունն առավել բազմակողմանի ընկալելու, ինքներա մեզ ճանաչելու առումով: Այս առումով առանձնանում է վերջերս լույս տեսած Բ. Գ. Դ., պրոֆ. Մագդա Զանփոլադյանի՝ «Աշխարհում միայն մի Հայաստան կա...» խորագրով ռուսերեն ժողովածուն:

Մ. Զանփոլադյանի գրքի նշանակությունը չափազանց կարևոր է հատկապես այսօր՝ նյութի արդիական հնչեղության տեսանկյունից: Աշխատությունը բացող «Հեղինակի կողմից» խոսքում գրականագետը խոստովանում է, որ գրքի մտահղացումը, նրա երևան գալը պայմանավորված էր ժամանակի թեկադրանքով: Հեղինակի խոստովանությամբ՝ գիրքը ծնվեց «մեր անկանխատեսելի օրերին, երբ կշեռքի նժարին Հայաստանի ճակատագիրն էր» (էջ 3):

Մ. Զանփոլադյանը Հայ և ռուս գրական կապերի յուրօրինակ խորհրդանիշ է: Նա եղել և մնում է Հայ-ռուս գրական ցանկացած բնույթի առնչությունների լավագույն վերլուծաբանն ու բացառիկ ներկայացուցիչը մեզանում: Մեկ անգամ չէ, որ գրականագետը Հայ և ռուսալեզու ընթերցողին ներկայացրել է Հայ-ռուս գրական կապերի պատմության ուշադրավ և ամենավառ էջերը: Այս ժողովածուն ամփոփում է Հեղինակի բազմամյա վաստակի միայն մի ոլորտը: Գրքում գետեղված են Զանփոլադյանի՝ «Հայաստանը և ռուս բանաստեղծները» թեմայով գրված ոչ բոլոր հոդվածները: Հեղինակը ընտրել է այն ռուս պոետներին, որոնք եղել են Հայաստանում և առանձնահատուկ սիրով են կապվել մեր հայրենիքին, իրենց կյանքի ու ճակատագրի մի մասն են

* Ներկայացվել է 03. X. 2022 թ., ընդունվել է տպագրության 23. III. 2023 թ.:

դարձրել հային ու Հայաստանը, բանաստեղծություններ են ձոնել մեր երկրին ու ժողովրդին, մեր մշակույթի՝ ժամանակի լավագույն գործիչներին: Մ. Զան-փուլադյանը գրում է. «Իհարկե, թեման ինքնին շատ ավելի լայն է (ինչպես ժամանակագրական, այնպես էլ թեմատիկ առումով), քան ներկայացված է այս գրքում: Բայց կարծում եմ, որ նույնիսկ այս հոդվածներից ընթերցողը կգգա, թե ինչ խորությամբ են ուսու բանաստեղծներին ոգեշնչել Հայաստանը և նրա ճակատագիրը, նրա դարավոր մշակույթը, ինչպես նրանք կիսեցին հայ ժողովրդի հետ նրա չդադարող պատմական ցավը, ողբերգությունը ...» (էջ 3): Թե՛ այդ հոդվածները գրելիս, թե՛ հատկապես այսօր դրանք հրատարակելիս հեղինակին առաջնորդել է երախտագիտության զգացումն այն ուսու բանաստեղծների նկատմամբ, «որոնց կյանքում և ճակատագրում մեծ տեղ գտավ Հայաստանը, իր վառ, անջնջելի հետքը թողնելով նրանց ստեղծագործության մեջ» (էջ 3):

Մ. Զանփուլադյանի ընտրած նյութը ինքնին բարձրացնում է գրքի արժեքը: Օգտվելով էպիստոլյար գրականությունից և այլ աղբյուրներից, հուշերից ու գրական երկերից՝ հեղինակը հայ-ուսու գրական աղբյուրների մեկդարյա համապատկերում հյուսել է ուսու բանաստեղծների (Սերգեյ Գորոդեցկի, Վալերի Բրյուսով, Օսիպ Մանդելշտամ, Սամուիլ Մարշակ, Վերա Զվյագինցևա, Մարիա Պետրովիխ, Ելենա Նիկոլաևսկայա, Միխայիլ Մատուսովսկի, Միխայիլ Դուդին, Ալեքսանդր Գիտովիչ, Սեմյոն Լիպկին, Բորիս Ջիչիբաբին և այլք) հայոց վշտի ցավից ծնված ապրումներից մի պատում, որը միաժամանակ ուսու բանաստեղծների ընդհանուր ձոնն է՝ ուղղված հայ ժողովրդին, նրա պատմությանն ու մշակույթին:

Գրքի գիտական արժեքը, ներկայացված նյութի փաստարկվածությունն ամենևին չի խանգարում, որ այն զարմանալի հուզմունք առաջացնի: Հեղինակը նկարագրում է՝ ինչպես է ուսու պոեզիայում կերտվում Հայաստանի կերպարը՝ որպես էություն, բովանդակություն ու ոգի: Զանփուլադյանը յուրաքանչյուր հեղինակի կոնկրետ ստեղծագործության միջոցով կարողանում է հայտնաբերել ուսու գրողին, նրա պոետական նկարագիրն ու մարդկային կերպարը:

Ուսու բանաստեղծների համար ընկալելի ու սրբասուրբ են դարձել հայկական խորհրդանիշները՝ Արարատը, Սևանը, լավաշը, հայկական առածն ու ասացվածքը: Նրանցից ոմանք կանգնած էին արցախյան դատի արդար լուծման ակունքներում և պատրաստ էին իրենց լուծման բերել այդ գործին: Ոմանց համար Հայաստանը դարձել էր գոյության մի մաս, ոմանց համար՝ ցավի ու լուսի կերպար:

Ս. Մարշակին, Վ. Զվյագինցևային, Մ. Պետրովիխին, Ե. Նիկոլաևսկայային, Մ. Մատուսովսկուն և Մ. Դուդինին նվիրված հոդվածները թե՛ սկզբից, թե՛ վերջից չըջանակված են Վ. Բրյուսովի մասին ուսումնասիրություններով: Այդ հոդվածները մի անխափելի ամբողջություն են կազմում և հավաստում են ուսու պոետների հիացմունքն ու սերը հայկականի նկատմամբ, փաստում հայ ազգային բնավորության և Հայաստանի ընկալման նրանց խոր զգացողությունը:

Ժողովածուն բացող Բրյուսովի ներածության խոսքերով վերնագրված «Հայերը ավելի մեծ իրավունք ունեն մեր ուշադրության» հոդվածը ներկայացնում է հայ ժողովրդի պատմության ամենաողբերգական չըջանում հայ գրականությանը տված բարձր գնահատականները, ինչպես, օրինակ. «Սակայն

Հայերն ունեն մեր և ողջ աշխարհի ուշադրության ավելի բարձր իրավունք՝ այն բարձր մշակույթը, որը ստեղծել է հայ ժողովուրդը երկար դարերի ընթացքում և այն բացառիկ հարուստ գրականությունը, որը Հայաստանի թանկարժեք ներդրումն է մարդկության ընդհանուր գանձարանում» (էջ 4–5), «Հայ պոեզիայի հետ ծանոթությունը պետք է պարտադիր լինի յուրաքանչյուր կրթված մարդու համար, ինչպես պարտադիր է նրա համար ծանոթանալ հելլենական ողբերգակաների, Դանթեի «Կատակերգության», Շեքսպիրի դրամաների, Վիկտոր Հյուգոյի բանաստեղծությունների հետ»։ «Միջնադարյան հայ քնարերգությունը հայ ոգու իսկական հաղթանակն է համաշխարհային պատմության մեջ» (էջ 4–5)։ Մ. Զանփոլադյանը ուշադրություն է դարձրել նաև «Поэзия Армении» ժողովածուի հրատարակության նախապատրաստական շրջանում հայ ժողովրդին օգնության ձեռք մեկնելու, բարեգործություն կազմակերպելու Բյուրևույի ջանքերին։ Վերջինս ամեն ինչ անում էր Ռուսաստանի լավագույն գրական ուժերին (Ա. Բլոկ, Կ. Բալմոնտ, Վ. Իվանով, Վ. Խոդասևիչ, Ֆ. Սոլոգուբ և այլք) հայ պոեզիայի շուրջ համախմբելու նպատակով։ մեծ համառություն պահանջվեց հատկապես Բլոկին համոզելու, որ նա թարգմանի հայ պոեզիա։

Ժողովածուն եզրափակող «Վալերի Բյուրևույի հայ քնարերգությանը տված գնահատականները մեկ դար անց» հոդվածում Մ. Զանփոլադյանը նկատում է, որ Բյուրևույի խորաքնին վերլուծություններն ու գնահատականները վիթխարի դեր են խաղացել հայ գրական մտքի պատմության մեջ և այսօր էլ հիմնականում և մեծ մասամբ ուղղորդող են ու չեն կորցրել իրենց արդիական նշանակությունը։

Գրքի արժանիքներից է նաև գիտականության ու գեղարվեստականության ներդաշնակ միաձուլումը, որը բխում է սույն թեմայի լուսաբանման պահանջից։ Արձանագրենք, որ գիրքն ուղղված է առաջին հերթին լայն ընթերցողին։ Այս հանգամանքը դրսևորվում է նույնիսկ ենթավերնագրերում՝ «Որքան կուզեի հայերեն իմանալ!...» (Ս. Մարչակ), «Խաչքարը կեչիների ստվերում» (Վ. Զվյագինցև), «Հարագատ անուն» (Մ. Պետրովիխ), «Լույսը չորս կողմից» (Ե. Նիկողանյան), «Տողեր թեժ սրտից» (Մ. Մատուսովսկի), «Զինակից ընկեր» (Մ. Դուդին) և այլն։

Գիտական ճշգրտությամբ, միաժամանակ գեղարվեստական պատկերավորությամբ են ներկայացվում ուսու բանաստեղծների ներշնչանքն ու ոգևորությունը հայ պոեզիայով, արվեստով ու արվեստագետներով։

Մարչակին ապշեցնում, կախարդում ու «հիպնոսացնում» է Նարեկացու «Փանտաստիկ» հանճարը, որի պոեզիան նա համեմատում է Եկեղեցու գմբեթի տակ հնչող Բախի երգեհոնային երաժշտության և Շեքսպիրի ստեղծագործության հետ։ 1962 թ. նա, ասես հանդիմանելով ողջ հայ ժողովրդին, արձակագիր, թարգմանիչ Կարպիս Սուրենյանին ասում է. «Զարմանալի ժողովուրդ եք հայերդ՝ Նարեկացուն մինչ այժմ թաքցնում էիք աշխարհից» (էջ 25)։ Մարչակը երազում էր թարգմանել Կ. Երզնկացի և Հովհ. Թլկուրանցի՝ նկատելով «Նրանց բանաստեղծությունները վառվում են վարդերի պես, մինչդեռ Պետրարկայի պոեզիայում ես զգում եմ շուշանների սառը գեղեցկություն» (էջ 24)։

Մեծ էր Մարչակի ոգևորությունը Մեծարենցի քնարերգությամբ։ Հատկապես «Հյուղը» բանաստեղծությամբ հմայված ուսու պոետը փափագում էր

Հայերեն սովորել բնագրի «տիեզերական երջանկությունը» ուսա ընթերցողին հաղորդելու համար: Սակայն նախախնամությունն անկատար թողեց. վախճանվեց՝ Հասցնելով ստանալ տողացիները:

Հայաստանի ու Հայ պոեզիայի նկատմամբ նույնպիսի հիացմունք ուներ Վ. Զվյագինցեան, որի շիրմի վրա դրվեց Հայ քանդակագործ Սամվել Ղազարյանի տուֆից խաչքարը՝ որպես նվեր ողջ Հայ ժողովրդի անունից: Ստամբուլի փողոցներով քայլելիս Վ. Զվյագինցեային թվում է, թե քայլում է Հայերի արյան ու ողբերգության միջով:

Մ. Զանփուրդյանը նուրբ դիտողականությամբ է ներկայացնում ուսա բանաստեղծների պոեզիայի առանձնահատկությունները, աշխարհայացքային մոտեցումները, նկատում է բնավորության հատկանիշները, որոնք ձուլվում են նրանց թարգմանական երկերին, դրսևորվում Հայաստանին նվիրված երկերում:

Ե. Նիկողաևակյային է նվիրված «Լույսը չորս կողմից» հոդվածը: Այստեղ հեղինակը ներկայացնում է բանաստեղծուհու՝ Հայի ու հայկականության ընկալումը: Նրա համար Հայաստանը քարի ու երգի, «թռչնի պես ճախրող ոգու տարածքն է» («Край души, // Парящей, словно птица») (էջ 74), և որ ամենակարևորն է՝ ամեն կողմից ճառագող լույսի աշխարհը («Край света – света // Свет с четырех сторон, // Не гаснущий веками») (էջ 74): Ռուս բանաստեղծուհին օրհնում է Հայաստանը ... («О будь благословен, // Край – и начало – света!») (էջ 75): Նիկողաևակյան պոեզիայի նյութ էր դարձնում նաև Հայ արվեստն ու արվեստագետներին: Նրա համար թանկ էին Մ. Սարյանը, Ավ. Իսահակյանը, Կոմիտասը: Գրականագետը հետաքրքրվում էր մեր ժողովրդական բանահյուսությամբ, մեր առածներով ու ասացվածքներով: Բանաստեղծուհու համար քնարական ներշնչանքի աղբյուր դարձավ «Զուրը՝ փոքրին, խոսքը՝ մեծին» ասացվածքը՝ որպես դարերի միջով փոխանցված իմաստություն ու փորձ («Զուրը փոքրին՝ ահա փրկությունը... // Խոսքը մեծին՝ ապա պաշտպանությունը» (էջ 80):

1940-ական թթ. վերջերից Հայաստանի կերպարը հառնում է նաև Միխայիլ Մատուսովսկու պոեզիայում: Նրա՝ Հայաստանին նվիրված քնարական ու արձակ երկերում հայոց կյանքն է, կենցաղն ու առօրյան, Երևանի շուկաների իրարանցումը, «Արարատ» ռեստորանի մատանները, նուրբ, ծիրանն ու բանջարեղենը, օդը և ջուրը, Գառնին, Սևանն ու Զվարթնոցի քարերը, լեռների պարը, լավաշ հացը, մեր պատմությունը, Մաշտոցը և Հայ գրերը («Երեսունվեց նշան»), խաչքարերը, Սասունն ու Մուսա լեռը, Սարդարապատը, Ծիծեռնակաբերդի հուշակոթողը և մեր ազգային երազի ու ինքնության խորհրդանիշ Արարատը («Արարատը մշուշում», «Հրաժեշտ Արարատին»), մեր ցավն ու վիշտը, Սպիտակի երկրաշարժը, Արցախը և Բաքվի ջարդերը: Դրանց զգալի մասը գետեղված են 1988 թ. Երևանում հրատարակված Մատուսովսկու ժողովածուում, որի վերնագիրն անգամ հայկական է ու հարազատ՝ «Տողեր թեժ թոնրից» («Строки из горячего тонара»): Իր իսկ խոստովանությամբ՝ Մատուսովսկին կախարդված էր Հայաստանով:

Մ. Զանփուրդյանը հոդված առ հոդված ցույց է տալիս, թե ինչպես էր հայոց վիշտն անցնում ուսա պոետների սրտի միջով: Հայոց ողբերգությունը հառնում է Մատուսովսկու պոեզիայում Ծիծեռնակաբերդի հուշարձանի տես-

քով ու խորհրդով: Նրա համար եղեռնի հուշահամալիրը խորհրդանշում էր Արևմտյան Հայաստանի 12 նահանգները, վշտից քարացած 12 այրիացած կանայք, 12 սգավոր խաչքարեր և վրեժի ծարավով լցված 12 ռազմիկներ (էջ 74): Մ. Մատուռովսկին «Իմ ծննդյան տարեթիվը» բանաստեղծության մեջ ներդրություն է խնդրում հայերից, որ ծնվել է 1915-ին («Прошу у вас прощения, армяне, // Что я рожден в пятнадцатом году»):

Առանձնահատուկ էր Մ. Դուդինի սերը Հայաստանի նկատմամբ: «Ես Հայաստանի դժբախտությունը համարում եմ ողջ մարդկության դժբախտությունը... Ես սիրում եմ Հայաստանը...» («Я думаю о беде Армении, как о беде всего человечества ... Я люблю Армению ...»), «Հայաստանն ինձ համար դարձել է անհրաժեշտություն» («Армения стала моей необходимостью») (էջ 114):

Ռուս պոետները չէին կարող չարձագանքել թուրքական յաթաղանի նոր եղեռնագործությանը, Սումգաիթյան ջարդերի սահմուկեցուցիչ պատկերներին: Դուդինի՝ «Հայաստանը ես ոչ մի կերպ և երբեք չեմ կարողանա մոռանալ» (էջ 117) բառերը պարզապես խոսքեր չէին, այլ՝ գործ և իրականություն¹: Նա իր հոնորարներն էր տրամադրում թե՛ արցախահայությանը, թե՛ բնական աղետից՝ երկրաշարժից տուժածներին: Նա հայի ճակատագիրը զգում էր ոչ այնքան մտքով, որքան սրտով:

То геноцид, то Сумгаит,
То гром землетрясения.
Все кровь и кровь. И все болит
В твоей судьбе, Армения (էջ 114) .

Ռուս պոետներից ամենից շատ Դուդինն արձագանքեց Արցախյան ազատագրական պայքարին և Սումգաիթյան ջարդերին, որոնց ցեղասպանական բնույթն անթաքույց արտահայտեց իր պոեզիայում՝ արձանագրելով և՛ պատճառը («Եվ ամեն օր Ալլահի անունով // Մոլլաները բղավում են. «Սպանիր անհավատին»), և՛ անողոք կռվի անմարդկային դաժանությունը, և սատանայական վայրենությունը անաստվածների անափ ատելությունը («Война идет не по-людски и не // По-божески, – по-сатанински дико. // В ней ненависть не знает берегов») (էջ 116): Բանաստեղծն իր աղոթքի ձայնն էր բարձրացնում հանուն արցախահայության («Не дай в кровавый Карабах // Столкнуть свое отечество!»):

Մ. Ջանիդադյանը գրքում առանձնացրել է ռուսական պոեզիայում և գրական այլ ժանրերում հայոց ցեղասպանության թեմային նվիրված մի հոդված՝ «Ահեղ դատաստանի կեղծիքը» (էջ 116): Այստեղ ընթերցողն աղերսվում է Վ. Բրյուսովի, Ս. Գորոդեցկու, Օ. Մանդելշտամի, Ա. Տարկովսկու, Ա. Գիտովիչի, Ս. Լիպկինի, Դ. Սամոյլովի, Վ. Կորնիլովի, Բ. Ջիչիբաբինի, Ա. Կուչների և այլոց գրական գեղարվեստական երկերում ցեղասպանության

¹ Դուդինը, որպես կամավոր, պատրաստ էր գնալ վերցնել և գնալ Արցախը փրկելու (տե՛ս Л. М к р т ч я н. Для человека ход времен печален... Штрих и портрет Михаила Дудина. Ереван, 1924, с. 96):

թեմայի արծարծումներին: Միայն այս անունների թվարկումը բավական է պատկերացնելու, թե ինչպիսի մանրակրկիտ աշխատանք է կատարել Մ. Զանփուդյանը, որի ձեռքը մշտապես եղել է սույն թեմայի զարկերակի վրա:

Ս. Գորոդեցկին ցեղասպանության տարիներին Արևմտյան Հայաստանում էր: Նա ականատեսն էր Հայոց մեծ ողբերգության և իր պոեզիայում վերականգնում էր այն մղձավանջը, որը տեսել էր սեփական աչքերով: Աղբյուրներ (թուրք ազերիների) կազմակերպած հայկական ջարդերից մի ողջ տասնամյակ անց Օ. Մանդելշտամը և կինը՝ Նադեժդան, Շուշիում ականատես եղան հայերի նկատմամբ անպատմելի զարհուրանքների հետքերին ու ողջ կյանքում երբեք չմոռացան «գիշատիչների» ավերած քաղաքի ջրհորներում եղած դիակները: Նրանք շնչահեղձ եղան միայն սարսափ ներշնչող ավերակների և ուրվականների աշխարհում (էջ 123):

Մի ամբողջ ազգի դեմ կատարված հրեշավոր հանցագործության անպատժելիության դեմ դուրս եկավ նաև Ա. Տարևովսկին («И стоит в багровых звездах // Кривда Страшного суда») (էջ 125): Նա մտովի վերապրեց անմեղ զոհերի, ցեղասպանությունից խենթացած Կոմիտասի ճակատագիրը և այն զարհուրելի սարսափը, որը զգացել էր անմեղ զոհերից յուրաքանչյուրը: Ալ. Գիտովիչը հակադրում է զոհին ու դահձին, մեկի տառապանքը, մյուսի հրճվանքը. արյան խրախճանքում ներկա է նաև Աբդուլ Համիդը («А там и ты пришел, Абдул Гамид, // Побаловаться в каменных деревьях») (էջ 126): Գիտովիչը հակադրում է նաև ստեղծագործ ազգին ու բարբարոսին. վերջինս միայն յուրացնել գիտի արդեն ստեղծվածը.

Не забыли мы, как в селах отчих
Полыхал неистовый пожар –
На страну строителей и зодчих
Пали ятаганы янычар.
И когда нас буря долу гнула,
Различали мы через туман
Драгоценные дворцы Стамбула,
Созданные гением армян (էջ 127).

Ալ. Գիտովիչը հայ ժողովրդի հանդեպ պատմական անարդարությունը ներկայացնում է կոնկրետ իրողությամբ՝ Հայաստանից իլված հայոց աշխարհի բնապատկերի անբաժան բաղադրիչ, հայոց պատմության ու ճակատագրի խորհրդանիշ «Վիթխարի հայկական լեռան»՝ բիրբիական Արարատի պատկերով: Արարատի թեմային անդրադառնում է նաև Ե. Եվտուշենկոն՝ ապրելով հայի ցավով, երազելով հայի երազը.

С мольбою и укором Арарат
Зовет меня, как будто армянина.
...Пусть надорвусь, пусть мой хребет дробится, –
Я Арарат на плечи бы взвалил
И перенес его через границу (էջ 130).

Ս. Լիպկինը նույնպես հակադրության միջոցով է անդրադառնում ցեղապանության թեմային՝ միայնաց կողքի դնելով մի կողմից՝ երևանյան վարդն՝ իբրև գեղեցկության ու խաղաղ կյանքի խորհրդանիշ, մյուս կողմից՝ սարսափներ ու վիշտ տեսած ծերունու ցավը՝ արտացոլված մանկան աչքերում (էջ 101): Լիպկինը Հայոց Եղեռնի անմեղ զոհերին ոգեկոչելիս եկեղեցական զանգերի բազմաձայն համանվագում աղոթք է հնչեցնում: Նա հայտնաբերում է «Սասունցի Դավիթ» էպոսում թշնամու դեմ կռվի գնացող հայ դյուցազուններին ուժ տվող հացի, գինու և Աստծո խորհուրդը («Հայոց վշտի տարեկիցը») (էջ 128):

Դավիթ Սամոյլովի Հայաստանը վաղ քրիստոնեության, արարող, ստեղծագործ ժողովրդի մի երկիր է, որտեղ բազում դարեր թագավորում է բիբլիական Արարատը: Հայ ժողովրդի հանդեպ հրեշավոր հանցագործություն է կատարվել, որը ոչ միայն անպատիժ է մնացել, այլև ամեն ինչ արվում է մոռացության տալու համար: Ինչպես Սամոյլովի, այնպես էլ ռուս այլ պոետների գործերում Զանփոլադյանն առանձնացնում է ցեղապանության մերժումը դատապարտող թեման, որին հանդիպում ենք և՛ Միխայիլ Մատուսովսկու, և՛ Վլադիմիր Կորնիլովի պոեզիայում: Մատուսովսկին զգուշացնում էր, որ զուր են մոռացության տալու, պատմությունը կեղծելու թշնամու բոլոր ջանքերը («Ժողովրդի հավերժ հիշողությունը սուր է ու անողոր») (էջ 131): Իսկ Վ. Կորնիլովը վստահ էր, որ սուտն ու կեղծիքը ոչ մի լավ տեղ չեն տանում («Пойми: несвобода от лжи // Доводит до зверства. // Послушай, не будем крутить, // А врать и тем паче. ... // А то можно стыд потерять // Как радиотурки») (էջ 132):

Առանձնակի հետաքրքրությամբ են ընթերցվում խորհրդային տարիներին այլախոհ բանաստեղծ Բորիս Չիչիբաբինի երկերի վերլուծությունը: Հեղինակը նրան բնորոշում է իբրև «ճշմարտություն որոնող և զարմանալի ազնվության» բանաստեղծ (էջ 132): Նրա սերը Հայաստանի նկատմամբ մեծ էր ու սրտանց: Օտարագգի պոետի ու մտածողի ինքնատիպ ու անկեղծ գնահատականները կարող են բարձրացնել ցանկացած հայի ազգային արժանապատվության զգացողությունը: Նրա ընկալումներում Հայաստանը ցեղապանություն տեսած հայ ժողովրդի օրրանն է, հերոսների ու սրբերի, մեծ լուսավորիչների, գիտնականների և բանաստեղծների երկիր (էջ 134): Ուշագրավ է, որ ռուս բանաստեղծն իր հիացմունքը հայ ժողովրդի նկատմամբ առանձնահատուկ սիրով է արտահայտում հենց Արցախյան հերոսամարտի օրերին, որպեսզի նեցուկ դառնա նրա ազատագրական պայքարին, դառնա բայասան հայ ժողովրդի արնահոսող այն վերքերին, որոնք արդյունք էին Սումգաիթյան ու Բաքվի ջարդերի, արցախահայությանը պարտադրված պատերազմի: Ահա թե ինչու 1991 թ. գրած Հայաստանի մասին նրա ակնարկը վերնագրված էր «Իմ սրտում Հայաստանն է ցավում» («В сердце моем болит Армения»): Հայաստանն իր մշակույթով, անցյալով ու ներկայով, ապագայի անհանգստություններով, իր Արարատ լեռան ու խաչքարերի խորհրդով, իր բիբլիական, հնամենի ու հոգևոր նկարագրով մշտապես Չիչիբաբինի մտատանջություններում էր: Եվ նա այդ մասին ասում էր իր մտերիմներին, գրում էր նաև իր նամակներում: Բանաստեղծ Ե. Օլշանսկայային ուղղված նրա նամակում կարդում ենք. «Յուրաքանչյուր բանաստեղծ, յուրաքանչյուր հոգևոր մարդ, ի վերջո, կյանքում գտնե

մեկ անգամ պետք է տեսնի այս եզակի, սուրբ, գեղեցիկ, ողբերգական երկիրը» (էջ 133): Նա հոգով հայ էր զգում, իսկ Հայաստանը համարում էր իր հոգևոր հայրենիքը [«Բացի արյունակցական կապից, կա նաև հոգեհարազատություն, և ես Հայաստանը համարում եմ իմ հոգևոր, առեղծվածային, ճակատագրական հայրենիքը: Այն բոլոր տարածքներից ու երկրներից, որոնք ես տեսել եմ իմ աչքով կամ կարդացել եմ գրքերում, ես չունեմ հող ու վայր ավելի հարազատ, ավելի մոտ, ավելի ցանկալի, քան Հայաստանը» (էջ 136–137)]: Իհարկե, Ջիջիբաբինը նախ և առաջ բանաստեղծ էր և իր ապրումները պետք է արտահայտեր իր ստեղծագործության մեջ: Նա հայ ժողովրդին նվիրված բանաստեղծությունները վերնագրում է «Սաղմոսներ», այսինքն՝ իր աղոթքն ու օրհներգություն է հնչեցնում հայ ազգին: Հայոց ցեղասպանությունը նա ապրում է իբրև անձնական ողբերգություն («Мой мозг сечет резня Пятнадцатого года») (էջ 135): Այդ սաղմոսներն այնքան հոգեհարազատ են յուրաքանչյուր հայի, որ, ինչպես նկատում է Մ. Զանփոլադյանը, Ջիջիբաբինի ընկալումները դարձնում են ոչ թե կողմնակի, դրսից նայողի, այլ ներսից տեսնողի հայացք (էջ 134): Եղեռնի հուշարձանին նվիրված սաղմոսը ունի հետևյալ տակին:

Այս ընդհանուր համապատկերում Մ. Զանփոլադյանը ներկայացնում է նաև ուսուցողականության մեջ ցեղասպանության թեմայի արձարժումների մի կարևոր առանձնահատկություն: Մինչև 1980-ականների վերջը ուսուցողների պատկերացումներում համազգային հայոց ցեղասպանությունը միայն պատմություն էր և մնացել էր անցյալում: Սակայն Արցախյան ազատագրական շարժմանն ի պատասխան Ադրբեյջանի իշխանությունների ցեղասպանական գործողություններն իրենց դաժանությամբ անակնկալի բերեցին նրանց, ցնցեցին ու ստիպեցին վեր կանգնել գորբաչովյան իշխանական գնահատականներից: Նրանք ամենայն խորությամբ ընկալեցին ողբերգական իրականությունը՝ գնահատելով այն որպես ցեղասպան երկրի անպատժելիության հետևանք:

Մի քանի ամիս է, ինչ Մ. Զանփոլադյանի սույն գիրքը զբաղեցնում է ընթերցողի սեղանին, և արդեն ուսուցողական հիացական ու երախտիքի խոսքն է ուղղվում հեղինակին: Գրականագետ, թարգմանիչ, քննադատ, Հայաստանի լավ բարեկամ Ալ. Դիմչիցի դուստր Ելենա Մովչանը մայիսի 22-ին հեղինակին ուղղված նամակում գրում է. «Հրաշալի գիրք ես գրել: Մեծ հետաքրքրությամբ ու հաճությամբ կարդացի: Քեզից շատ բան սովորեցի: Պարզվեց, որ ես ընդհանրապես չգիտեի Մատուսովսկու Հայաստանի մասին բանաստեղծությունները, բայց դրանք այնքան գեղեցիկ են: Եվ, ընդհանրապես, նա ինձ համար պարզապես երգահան էր, իսկ նա այնքան խոր, այնքան նուրբ բանաստեղծ է, այնքան համակրելի: Ժողովածուի քո լավագույն հոդվածը, ինձ թվում է, Պետրովիխի մասին հոդվածն է: Այո, իրականում ամեն ինչ արժանի է ամենաբարձր գնահատականի: Նաև իմ սիրելի Բորիս Ալեքսեևիչ Ջիջիբաբինի մասին ինձ համար ոչ միայն ուրախալի, այլև շատ հետաքրքիր է կարդալ քո գրքում: Շնորհակալություն այս հրաշալի, այս շատ ամբողջական, շատ բովանդակալից գրքի համար: Մաղթում եմ քեզ շատ նոր գրքեր: Միայն թե ուժը տեղը լինի իսկ ձեռքիդ գրիչը սուր է, հղկված»:

Նշենք նաև, որ Մ. Զանփոլադյանի այս գիրքը նաև գեղարվեստական ընթերցման հաճույք է պատճառում: Հեղինակի շարադրանքի սահուն անցումները, գիտական պարզ, հստակ, առանց որևէ ավելորդ բառի ու արտահայտության, սեղմ ու անսեթևեթ ոճը գրավում են ցանկացած ընթերցողի:

Մ. Զանփոլադյանի «Աշխարհում միայն մի Հայաստան կա ...» արժեքավոր ժողովածուն մի յուրօրինակ երախտիքի խոսք է՝ ուղղված ուռա այն պոետներին, ովքեր մեծ ու անհուն սիրով են կապված եղել մեր երկրին ու մշակույթին:

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Բ. Գ. Դ., ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվ. գրականության ինստիտուտի Հայ Հին գրականության բաժնի առաջատար գիտաշխատող: Գիտական հետաքրքրությունները՝ Հայ մշակույթի և Հայ դասական գրականության պատմություն, թումանյանագիտություն: Հեղինակ է 15 մենագրության և շուրջ 300 հոդվածի ու հրապարակումների: sushovh@mail.ru